

Exploring the concept
Group 56

91.47.925/

Q-29

1909

15 NOV 2011

ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ

ԵՂԵՍԻՈՅ ԱՐԻՒՆՈՑ ԶԱՐԴԵՐԷՆ

ԳՐԾՑ

ԳՐԻԴՈՐԻՍ ԳԱՊՊԷՆՃԻՆ

137

ՏՊԱՐԱՆ

ՆՇԱՆ-ՊԱՊԻԿԵԱՆ

Կ. ՊՈԼՅՍ

1909

3 (47.925)

4-29

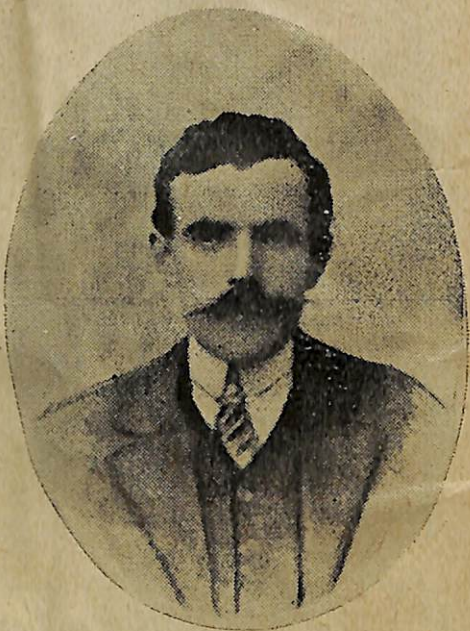
Տասնեւմէկ տարեկան որբ պատանի՝ երբ տեղի կուեննա 95-ի դէպքերը: 16 տարեկանին ուսուցիչ Ուրֆայի մէջ: Տարմը Տարսօնի ամերիկեան գոլէճը ուսանող: 1905-ին Արմաշ: 1909-ին Միացեալի ուսուցիչ՝ Տէօթ Եօլ, Կարս-Բաղար և Հաճըն: 1919-ին կրկին Ուրֆա, քարաուղար Ազգ. Միութեան, անկից Հալէպ, ուր և կը կնքէ իր մահկանացուն:

Ահա համառօտ կենսագրականը ուրֆացի այս մտաւորականին, որ աւելի նպաստաւոր պայմաններու մէջ, կրնար գրական, ու մանաւանդ բանասիրական փնայուն գործեր արտադրել:

Այս համոզումը կ'ունենանք, երբ աչքէ կ'անցընենք իր հրատարակած տետրակները և թերթերու մէջ գրած յօդուածները, բայց մանաւանդ իր ձեռագիրները, որոնք աւելի ընդարձակ աշխատանքներու նախագծերը կարելի է նկատել:

1909ին Պոլիս հրատարակուած է իր «Եղեւսիոյ արիւնոտ դէպքերը» խորագրով տետրակը: Ասոր յաջորդած է՝ «Պրիամակները», դարձեալ Պոլիս տպուած: «Տանար» թերթին մէջ դպրեկանցի ստորագրութեամբ յօդուածներու շարք մը ունի «հայ ողբերգու»ներու շուրջ: Իր ձեռագիրներուն մէջ հանդիպեցանք լուրջ ուսումնասիրութեան մը նուիրուած՝ Ամգայ դպրոցին և Սրապիոն Եղեւսացիին:

Իբր մարդ ուժեղ նկարագիր ունէր Գապպէնճեան, չէր հանդուրժէր անիրաւութիւններու, նոյնիսկ իր գործը կը զահէր տեղին ըսուելիք խօսքի մը համար: Սկսն ու ձեռմակը կը սիրէր ներկայացնել իրենց իսկական գոյներով, ու այս, ունէ առիթի, ռոմանտիկով իրեն տրուելիք գիրքի և նիւթական ընտր առաւելութիւնները:

Գրիգոր Գապպէնճեան
(1884-1925)

ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ

ԵՂԵՄԻՈՅ ԱՐԻՒՆՈՏ ԶԱՐԴԵՐԷՆ

ԳՐԵՅ

ԳՐԻԳՈՐԻՍ ԳԱՊՊԵՆՃԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՆՇԱՆ - ՊԱՊՐԵԱՆ
Կ. ՊՈԼԻՍ
1909

11 3 .03. 2013

0005 HAT. 45

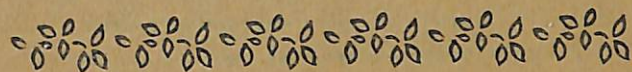

678043

202

Եղեսիոյ իննըսունըինգի նահասակներուն անմահ
լիւսասակին կը նուիրեմ սոյն ողբերգութիւնը.

ՇԵՂԵՆԱԿԸ

ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ
ԵԴԵՍԻՈՅ ԱՐԻՒՆՈՏ ԶԱՐԴԵՐԷՆ

Ա.

Թրթռացուր հեծկլտացող քնարիդ լարերն , ո՛ղ Հայկաի ,
Թող կայծ առնեն ու բորբոքին զգացումներդ կուրծքիդ տակ .
Դեռ չ'ամպոտած կապուտագեղ նայուածքիդ ծիրն ոսկեշող .
Բոսոր երազն հաղիւ հոգւոյդ կապած վիճակն իր մաշող :

»

Սուգ ա՛ռ ճակատիդ վարդերուն տեղ , աչքերուդ մէջ թաց արցունք
Ու երգերուդ մէջ ծրարէ վիշտին միսթիք բոյրն ու խունի ,
Ծունը դիր այն Մատօնին քով՝ ուր գարուններ ապրեցար ,
Ուր մնջեցիր տղօթքն անուշ բաղձանքներուդ մէջ արգար :

Մամին լոյսը կը տփուռնի շափրակներուն մէջ շուշան
Այն Աստղին պէս որ իր լոյսով կ'օծէ Տղմաւտ , Նաւարօտն .
Գարմիր արցունք մը կը կաթի Տիրամօր լոյս աչքերէն .
Ծաղիկ է թէ ժպիտ մ'աղուար որոնք սրտեր կը դերեն :

Դիր ճաճանչ մը կանթեղին մէջ դեռ չհետամտած սեւ գիշեր .
Ձեռքերուդ մէջ արիւն չկայ ոչ ալ օտարիդ տակ փռչեր .
Ա՛հ բուռլառը խնկարկէ քու պաշտած խաչդ ու խորան ,
Սիրտդ հիւստի կարօտն ըրէ սեւ վիշտերուդ տաղարան :

Վայրկեանները ինչքան անուշ յիշատակներ կը բերեն ,
Շունչ մը թռփէն , շաղ մը վարդէն , բուրաստանին ափերէն
Երգե՞լ կ'ուզես թէ արօթիւ , ըսէ ինձի , ո՛վ Հայկակ
Թող որ տխուր հոգիդ օծեն երազները կապուտակ :

Ասուպները կը տփուռնին ջահելով շուրթն երկնքին .
Հայկակ կուտա՞ն ծայն մը քեզի կամ կը դուռնօն քու հոգին ,
Իրենց ետին արծաթ գիծեր թողլով կ'երթան մութին մէջ
Երբ դուն արդէն բոցեր սնկիս քու խոհերուդ ծոցն անշէջ :

Մի մրմնջեք լուսնակին թէ « շողերուդ եմ սիրահար »
Ճակտիդ վրայ արդէն կ'իյնայ լամպարին լոյսն ոգեւոր .
Թող որ սոսի լուսնակն իրեն ճառագայթումը հիւսէ .
Ինչպէս շքեղ ակինքս մ'որ միշտ իր պատկերը կը կիւսէ :

Մ'ընքր կապոյտ ծովուն թէ « քու փրփուրներդ կ'երթալեմ »
Երբ որ կեանքը կ'ըսէ քեզի պատրա՞նք եմ թէ երա՞զ եմ :
Գուցէ երգերդ հոտին քեզ քնարիդ մէջ սոսկւար .
Ու լուսնակն ալ գլխուդ վերեւ կանթեղի մը պէս պլլայար :

Ա՛լ չես կրնար դուռնէ սիրուն ծաղկները նուրբ գարնան
Երբ որ աշնան լալրոն օրերն երազի պէս կ'դառնան ,
Ժպտիտն տեղ արցունք կ'ուսնես ու շողերուն տեղ խաւար ,
Տեքիւններուն պէս փրցումս կ'անցնին ժամերն օդավար :

Կ'ուզես գրկել վառարանը ու իր տաքով բոցն անշէջ .
Թաղել կայծ մը հոգւոյդ սիրած ամբիժ յիշատակին մէջ ,
Ո՛հ այդ բոցը շուտով կ'ըլլայ ցուրտ աճիւնը խոր ճմրան
Ալ մ'ապսեր կենդանացնող տաքուի շունչի մը գարնան :

Վեր առ գլուխդ երկինք նայէ տես կ'սահի մութ գիշեր ,
Որ իր խաղաղ ժամերուն մէջն ունի խոհեր ու յուշեր .
Ինչքան կեանքեր ալս գիշերին կրնան գրկել ցուրտ շիրիմ ,
Խոր սուգին մէջ թողչով իրենց սիրելին ու մոտերիմ :

Բաղդը անդուժ նայւածքի մը պէս կը դիտէ ամէն ոք .
Ձ'ուզեր լսել հէք տնանկին խոր հեծե՛ծանքն ու բողոք .
Ոչ ալ կ'ուզէ տեսնել անոր արցունքները քարացած .
Երբ որ հարուստն իր վայելքին հեշտանքէն է յափրացած :

Բայց կան մարդիկ որոնք արդէն հարուստէն ալ են անդուժ
Թէ կը հեծի գժբաղդը իր վիշտերուն մէջ , որո՞ւ վոյթ .
Պէտք է տկարն ըլլայ իրենց խիղճ տրուկը կամ գերին
Որ , ուժով ձեռքն արդեօք կրնայ ցոյց տալ ծայրը իր սուրբին :

Պէտք է լսիկը գաղանի պէս գոյութիւնը անդօրին .
Կարմիր արիւն . ալբոյ կրակ իրենց աչքէն կը ծորին .
Սուրն է իրենց պաշտած Աստուծոն ու կրօնը կրակ ու բոց
Մոխի՛ր , տճի՛ւն կ'աղաղակին փլատակներն սրտախոց :

Դարերն ալսակն սե՛ւ սե՛ւ էջեր կը պարզեն մեր աչքին տակ .
Բա՛նաւորներն ու գաղաններն կարծես մեզի են կտակ ,
Բանդէն մեր տուրք յիշատակներն , գերին մեր կեանքն ու հոգին :
Եւ կամ արդեն ցուրտ շիրիմը հոգիւ փխթող մեր կեանքին :

Զգէ՛ր խոհերդ առ քնարդ արդէն գիշերն ալ անցաւ .

Արշալոյս մը կը հովթփն , շքեղ ալբը բացուեցաւ ,

Տես Արեւն իր վահանին շուրջ ունի արիւն ու կրակ ,

Թո՛ղ տաճարը երազներուդ բուրվառն ու խաչ ու ճրագ :

Գիտե՞ս Հայկակ , մեր հայրերը դիւցադուն կամ նահատակ .

Սուր ու գրիչ թողուցին մեզ իբրեւ անդին յիշատակ .

Դուն քնար մը ունիս . ես ալ գրիչ մ'արցունքոտ ու լացող .

Եկուր մէկտեղ երգենք ու լանք մեր յայդերուն մէջ ցնցող :

Ես ազաւոր որբուկ մըն եմ դուն ալ դժբաղդ մ'ո՛վ Հայկակ

Զի մեր հայրերն ու մայրերը գալին հանդիլ հողին տակ

Թշնամուսն սուրն լափեց վանանք ու կրակը կերաւ մեր

Սիրելիներն ու ինչքերը ըրաւ մեզ որբ ու անտէր :

Իմ հայրենիք առջի օրէն տեսած է սուրն ու կրակ

Արիւն , դիակ , որբ ու ալրի փլատակներ աւերակ

Շքեղ վարուներ եղեւիս արեան գոյնով է օծուած

Հոն գառնաւիկ պէս մորթուած վեց հազարներ են ինկած :

Գուգեմ պատմել քեզի թէ սա տարիներուն մէջ վերջին :

Խնչպէս Թիւրքը ծծեց արիւնն մեր դիւցադունոյն ու քաջին ,

Բիւրան ու Արաք խնչպէս տարին մեր ինչքերն ու ազջիկներ

Հոս դիակներ , հոն աճիւններ , մոխիր դարձած տաճարներ :

Առ քնարդ Հայկակ երգէ իմ հայրենիք եղեւիս

Ու իր տուած զոհերն անմեղճ զոր մեր նախնիք չտեսան :

Ի .

Կիտե՞ս Հայկակ Միջադեռոյց այս քաղաքը դարաւոր

Յիշատակներ ունի պահած իր անցիպէն փառաւոր ,

Իր հնութեամբ ու իր փառքով կրնայ պարծիլ առ յաւիտ .

Պատմութիւն մը ունի հիւսուած իր գեղեցիկ(*) անուան հետ :

Հոն Ուռհէներ(**) ու Արգարներ , Բարմանունք իշխեցին ,

Թէեւ աղբաւ օտարացեղ , բայց երբեմն ալ հիւսեցին ,

Յաղթանակի պատկնիք բայց ամառս որ օր մ'եկաւ

Հումէացեաց հզօր կայսրը ու քաղաքն իր ձեռքն ինկաւ(***) :

Որմիզդն խիտն վրէժ դուռաց , ահեղ շանթեր թափեցան

Մերթ ճապահներ , մերթ վաւանք երկար ատեն կռուեցան ,

Հումայեցեաց զօրքերուն դէմ քաղաքն եղաւ աւերակ

Վաղերիանոսն ու Յուլիանոսն եղան Պարսից սրոյ շարակ :

Այս ոխերիմ պայքարներն Պապ թագաւոր զայրացաւ

Երբ եղեւիսն Հայոց քաղաք մըլլալն խիտն հառցաւ ,

Պահանջեց(****) որ իրեն տրուի ալբ քաղաքը հայրենի .

Ուր ալլեւս մարի կրակն ու սուրբ հողը չ'արիւնի :

(*) Մեծն Աղեխանկի գորավարներէն Աղեխոս Նեկասոր 304ին հալալ արեւելով նորէն վերաշինեց եւ զայն իր կնոջ անունով «Եղեւիս» կոչեց որ կը նշանակէ «գեղեցիկ տաւ» .

(**) 1880ին Արամանեան բուսականին եղեւիս մէջ առաջին անգամ քաղաքեց Ուռհէ անուն իւրան մը :

(***) 216ին (Յ. Ք.) Հումայեցեաց Անանիան Կարակալա կայսր Եղեւիս գրաւելով վերջին Արգար գետի շարաւ եւ Միջագետքի նստակալն նահանգի մի վերածեց :

(****) Եւ առաջին հեռակա ստ. քաղաքն Յումաց , երբ Կեսարիայի հետ եւ սասն հալալ մեր լեալ է , աղ յի բացուս եւ գնահատ հալալ շինեալ է Յոյեկեաց մերոց՝ Փ. Բիւզանդ :

Ոչ ոք լսեց այդ պահանջը ոչ ոք ուզեց տեղի տալ
 Կարելի՞ էր այդքան ամուր քաղաք մ'իսկոյն Հայոց տալ,
 Զի Միջագետք սահմանն էր երկու հզոր պետութեան •
 Լոկ եղեւիսն կրնար վճռել շքեղ փառքը յաղթութեան :

Ու այդ փառքը ուզեց խելի Պարսից արքայից արքան ,
 Վատահելով լսկ իր ոյժին գուցէ վաղ կամ տնազան •
 Ատրուշաններ հիմնէր այնտեղ պաշտէր կրօնն ու հաւատ
 երկար ատեն երազեցին այսպէս Պերոզն ու Կաստ •

Մեծն Խորով Անուշիրվան(*) մտախեղեալն կրօնքին
 Մեծ պաշտպանը ու յաղթողը Բիւզանդական բանակին
 երկար ատեն եղեւիսոյ շուրջ սպառեց զօրք ու բանակ ,
 Բայց չկրցաւ քաղաքն առնել յաղթեց իրեն Դաստարակ :

Բայց ոչ մէկուն պիտի մնար իմ հայրենիք եղեւիսն
 երբ Յոյներն ու Պարսիկները մէկէն իրենց շուրջ տեսան ,
 Արաբիոյ անսպասէն վազող հոսանք մ'ահաւոր ,
 Շանթող բոց մը որ կը լափէր իրենց փառքը օրէ օր :

(*) 544ին Խորով Անուշիրվան մեծ բանակով մը պաշարեց Եդեսիան , որուն դէմ մեծն Յուսէինիանոսի բանակները ՚ի զուր պաշտեալ մեկնաւ . աւանդութիւն մը կ'ըսէ թէ Բաղաթին Եպիսկոպոս ճիւսիսային մեծ դրան վրայ գտնուած Դաստարակին կանքեղէն կտրիկ մը իւր կտրեցուց Խորովի շինել տուած խառնակներուն վրայ , որ փոխանակ բազմաբայրեւոր կրակի Պարսից բանակին վրայ դարձաւ եւ պարսիկ ինքնակալը ամօրանար եւ դարձաւ :

Այս ոյժին դէմ պատերազմիլ անկարելի էր հարկաւ ,
 Ու եղեւիսն շատ դիւրութեամբ Արաբներուն ձեռքն ինկաւ (*) ,
 Իր Ատրուշտն առաւ Յաղիերտ փախաւ իսկոյն Բակուրիայ
 Արաբացիք ալ իշխեցին Պարսկաստանի վրայ :

Բիւզանդիկնի կայսրերը լսկ դիտող մ'եղան հեռուէն
 Սպասելով թերեւս օր մը զօրքերն իրենց կը բերեն ,
 Միջագետքի հարստութիւնն Հայաստանի ալլաղան
 Վաշկէրները , պերճ փառքերը , շքեղ Թագն ու Գաւազան ,

Արշակունեաց հզօր տոհմէն Թամարտն ու Չաշկիկ
 Իրենց զօրքովն ու քաջութեամբ Միջագետաց անսակ
 Շատ քաղաքներն Արաբներու հզօր ձեռքէն իրեցին •
 Այս վերջիններն եղեւիսն ալ Յոյն կայսրերու թողուցին :

Սէլճուգներու արիւնկողակ խուժանն իսկոյն դուրս եկաւ
 Տիոթէնի պէս կայսր մը Ալփապանի ձեռքն ինկաւ •
 Մէլիք Շահի զօրութեան դէմ Յոյներն ՚ի գուր յողնեցան
 եւ առնելու Միջագետքը ինչպէս նաեւ եղեւիսն :

Փողը հնչեց Արեւմտեքէն առաւ խոչը եւրոպան
 Կոռֆորուպի ու Պալտենի(**) պէս կամերը դուրս եկան •
 Որոնք իրենց քաջութեամբը Արեւելքի տերեցին •
 Ուր դերք պաշտպան Քրիստոնէից կամութիւններ հիմնեցին :

(*) Արաբացի 639ին Օմար զօրավարի առաջնորդութեամբ գրաւեցին Եդեսիան :

(**) 1098ի առաջին խաչակիր զօրավարներէն Պաշին կոմսը Եդեսիան գրաւելով հոն առանձին կոմսութիւն մը ճիւմեց որ հազիւ կէս դար սպրեցաւ :

Երուսաղէմն ու Անտիօք եղան ազատ, ինքնօրէն,
Երրորդ մ'ալ իմ հայրենիքը եղեալն էր ալ օրէն,
Ճոպիններու իշխանութեան կեդրոնն եղաւ առանձին,
Որոնց հանդէպ Թուրքիները կոյր նախանձ մը սնուցին:

Մինչեւ որ չար ու ժանտաքոյր Էմիր մ'հօր դերդ դադան
Որուն անուն Զանգի(*) կ'ըսուէր, հնարքներով ալլաղան.
Յոր մ'ալ յանկարծ իր զօրքերով շրջապատեց եղեալն.
Ու մեր նախնիք ինքզինքրին անպաշտպան հոն տեսան:

Հեղեղի պէս արիւն վազեց Զանգիին սուր սուրին տակ
Հոն գտնուող Քրիստոնեաներն ամէնքն եղան նահատակ
Սրբարաններն ու տաճարներն եղան մզկիթ թշնամույն
Ճոպին երջորդ առաւ քալեց լուր տալ օտար ազգերուն:

Շարժեց գրիչն իր քերթողի մեր Հայրապետ Շնորհալի.
Կայաւ զոհուած զաւակներն իր քերթուածով մը հիանալի,
Յուզեց սրտերն եւրոպացւոց սրտն առին խաչն ու սուր.
Նորէն եկան պայքար մղել թշնամույն դէմ... բայց ի գուր:

Նուրէտտիններ, Լէնկիթիմուրներ եւ կամ ճերմակ խոյերուն
Էմիրները աւերեցին իմ հայրենիքը սիրուն
Մինչեւ որ ճեղք հազար ու հինգ հարիւր ու տասնը չորսին
Ետեւ Սուլթան Մէլիմ իշխեց Միջագետքի ալ մասին:

(*) 1147ին Մուսուլի վրայ իբլոդ Էմսսէսին Զանգի ամիրան
Հալէպը գրաւելով իր բանակը եղեալով վրայ դարձուց ուր կ'իբլեք
ճոպին Գ. Եւ Բաղաթ գրաւելով բոլոր բնակիչներն սուրէ անցուց.
ճոպին Գ. վանառականի հագուստով հազիւ կրցաւ ազատիլ (սեւ
Մ. Ուրմաթեհի պատմութեան վերջին մասը հմմտ. Հ. Գ. Ալիսաբեկ «Յուր-
նալի Եւ իւր պարագայ» անուն կարեւոր գործը:

Բայց շատ չանցած «Ճէլալի»ներ ըսուած խումբերն հոն եկան
Որոնց պետը եղբորն(*) էր որ դրաւեց եղեալն,
Յամանցիներն առին նորէն ու մինչեւ որ ալս անցեալ,
Գարուն սկիզբն եղեալտայիք առին քաղաքը դարձեալ:

Սուլթան Մէլիմն առաւ քաղաքն ու կը մնայ օսմանցւոց
Ու ալսօր իսկ շտա մը Հայեր դեռ կը պահէ իրեն ծոց
Ալ կը թողում իր պատմական ուրուագիծն ալս չնչին
Գ' ուղեմ պատմել անգուգական իր կոտորածը վերջին:

Ոհ իմ գրիչս անկարող է ողբալ սիրուն եղեալն
Ու իր տուած զոհերն անմեղ զոր մեր նախնիք չտեսան:

Գ.

Աշնան տխուր քամին փչեց, ամուռն անցած էր արդէն
Ո՛չ տերեւէն թաւիշը կար, եւ ո՛չ շափրակ մը վարդէն,
Ալ չէր խաղար ալեակներուն վրայ գեփիւռն անուշիկ
Եղեալով զոյգ լճակները էին հեղիկ ու յուշիկ,

Հոկտեմբերի մռայլ արեւ մ'արեւելքէն կը սահէր
Ոչ իր առջի ժպիտն ունէր եւ ոչ շողեր ոսկեհեր.
Ու տխրութեան թանձր քող մը կ'ստուարանար հոս ու հոն
Մշտադուարձ եղեալացին չունէր նուազն ու գեղուն:

(*) Ժ. Գարուն սկիզբը Գարա եղբորն անուն սօժրա մը Օս-
մանցուց դէմ ապստամբելով գրաւեց եղեալն (սեւ Ա. Գաւրիթեցի գլ.
Է. էջ 64 հմմտ. Սամուէլ Ամեցի էջ 176:

Ակար հոգը խորունկ ձմրան ոչ ալ ցուրտին ու փութին
Այլ շանթի մը պէս որսաող աղէտի մը խոր սուգին՝
Ուրուանկարն անդրիացող սուր թախիժով կը տոկար .
Կտրիճներու կուրծքերուն տակ ազատութեան կայծը կար :

Կը ծանրանար մեր թշնամեոյն ճնշող լուծը ահաւոր
Կ'առնէր մեզմէ անմեղ զոհեր , նահատակներ ամէն օր
Ոչ ոք կ'ուզէր գէթ լսելու մեր արգար ձայնն ու բողբոջ
Կարմիր սուլթանն էր Երկրորդին մէջ կը մնար անողոր :

Մեր նայուածքներն ի դուր յառած կը նայէինք դեռ հեռուն .
Գուցէ շողար սակի Արեւն մեր երազած յոյսերուն
Գուցէ օտար օգնութիւն մը փայփայէր մեր վառ տենջանք
Այլեւս դադրէր սուրն ու կրակ բանտն ու արօր ու տանջանք :

Ազատութեան երգ մը ալեւս հողիւ հոս հոն կը լսուէր
Ու շատ չանցած «թուրքերն Հայերն պիտի ջարդեն» մեղ կ'ըսուէր
Բայց եղեսիոյ դժբաղդ Հայերն կը հսկէին միշտ արթուն .
Իրենց կեանքն ու գաղափարը , հզօր գիրքն ու ինչքն ու տուն :

Խուսբեր կազմած տուններուն մէջ Հայր. ւնիւրն ու Ֆէտային
Ազատութեան Դատին համար իրենց կեանքը կուտային
Եթէ հարուստն էր սակին տար ու կտրիճն իր ձեռքն հզօր
Որոնց ոյժին առջեւ Թուրքը պիտի մնար միշտ անզօր :

Ու ձեռնպահ Աւաջնորդը(*) քաշուած էր իր խուցին մէջ
Ազատութեան ձար մը դռնէն կը յամառէր մինչեւ վերջ ,
Եւ կամ զոհուիլ իր հօտին հետ իբրեւ հովիւ մ'անձնուէր ,
Ոչ իսկ պահ մը մտքէն կ'անցնէր ու բնու իսկ չէր խորհէր :

Քահանաներն ու իշխաններն յաճախ անյոյս անգիտակ ,
Ինքզինքնին կը դնէին մեր թշնամեոյն ձեռքին տակ
Իբրեւ խոնարհ հպատակներ արիւնարբու Համիտին ,
Իր Դամիւլեան սուր մ'էր կախուած իրենց գլխուն ու ճակտին :

Յաճախ պէտք էր ըսել անոր Վալէրքէմալ տըր ատալի՞ք»
Որ կը խմէր Հայր. արիւնն իբրեւ նեկտար ու հաշիշ ,
Այդ արիւնով կը լուար իր պիղծ ձեռքերը ամէն օր .
Կը մօտենար կոտորածին հոգեարարու ժամն ու օր :

Մեր թշնամին կը պատրաստէր իր ծրագիրն ընդարձակ
Զինեւով Քիւրտն ու Արաբը , սրոնք յաճախ համարձակ ,
Փողոցներուն ու շուկային մէջ թափառկող , վայրենի ,
Դաշլերու պէս կը շրջէին զոր հոտ կ'առնէն արիւնի :

Փաթթացուր տֆթտ , մայր լեռներուն մէջ առանձին
Տգէտ խուժանն հաւաքելով իրենց պատուոյն ու տնձին
Պահպանումը քարոզելով ազա վատտով մ'երկնային
Հայր ջարդել , ինչքը թալլել սուրբ հրաման կուտային :

(*) Խորէն Կ. Մխիթարեան Վանեցի որ այն ատեն Եղեւիոյ
Ա. Սարգիս վանքին մէջ բաժնուած կը մնար առաջնորդական բոլոր գոր-
ծերը բողոքով վտխաւոր Տ. Յովնանէս ք. Քաղանկեանի վրայ : Եղեւիոյ
այս սոսկալի չարդին մէջ Մխիթարեան սրբազանի վրայ ժամացող պա-
սախանաւորութեան բաժինը ժամանակակից պատմութիւնը պիտի նշէ :

«Ով որ միայն մէկ Հայ ջարդէր արքայութեան մէջ միմալ
Յաւիտեանս պիտի վայլէր մէկ հուրի մը դեղունակ,
Բայց քառասուն Հայ ջարդողին անշուշտ քառասուն հուրի,
Պիտի արուէր եթէ բանէր երախակալը սուրի»:

«Եթէ թողունք Հայերն այսպէս օր մը գուցէ մեր կեանքին
Ու պետութեան հիմը քանդեն նաեւ մեր սուրբ կրօնքին
Այսքան երկար դարերէ վերջ որ մեր սուրով անդրեցան
Պէտք է հիմայ ջնջել զանոնք եւ կամ ընել ցեր ու ցան»:

«Ափսոս որ մեր մեռնող Հայրերն այս օրերը չտեսան,
Մերն է Հայուն կեանքն ու պատիւ մերն է քաղաք եղեսիան
Իրենց սուրով ու արիւնով աւելն Յաման ու Մահմէտ
Այսպէս ժէքվա կամ հրաման կը քարոզէր Սէիտ Ահմէտ(*)»:

Դառնուկի պէս Հայը մորթել որոշուած էր այս վճռով
Մեր թշնամին այս վճիռը պահեց մեզմէ օրերով,
Ու հէք Հայուն միշտ երազած օգնելու ոյժն աւ չեկաւ.
Ազատութիւնը բերելու որ պատրանք մէր այդ հարկաւ:

(*) Սէիտ Ահմէտ անուն սօժքա մը այս ատեն մեծ յարգ կը վայելէր
սանկապ մէջ իրեն կրօնապէս, եւ որուն խօսքեր երկնային պահա-
գամի մը պէս կ'ընդունէին. այս արիւնաբոյ գազանը մեծ դեր խաղաց
Եղեսիոյ թէ առաջին եւ թէ երկրորդ կոստանդնուքի մէջ:

Դիտեն՝ Հայկակ եղեսիոյ դերքն(*) ինչքան յարմար էր Հայոց
Ուր ոչ սուրը կրնար յաղթել, ոչ կացինը եւ ոչ բոց
Ոչ ալ բերդէն թնդանօթով կրնար տիրել թշնամին.
Հայոց թաղերն նման էին Զէյթունին ու Սիփանին:

Շատ կտրիճ կար Հայերուն մէջ որոնք էին միշտ ուժեղ
Սակաւաթիւ խմբակներով պատրաստ էին ամէն տեղ.
Ճակատելու թշնամոյն դէմ, որ բազմաթիւ էր արդէն,
Որուն համար օգուտ չկար կողոպուտէն ու ջարդէն:

Թող որ շատ մը հայ հարուստներ իրենց կեանքէն աւելի
կը վախնային որ մի գուցէ իրենց ոսկին կը հալի,
Բայց աղքատիկ Հայ քաջերուն բնաւ փող մը չէին տար,
Որ գէթ դէնքով պաշտպանէին իրենց կեանքն ու ինչքն արդար:

Ու թշնամին ջարդի համար կը փնտռէր մի պատրուակ
Որ Հայուն դէմ մէկէն ուղղէր իր լափող սուրն ու կրակ.
Ասոր համար ծրագիր մը պատրաստած էր որ իսկոյն,
Դուրս պիտի տար իր չարութեան բոլոր մողձն ու աղտոտ դոյն:

Եկուր Հայկակ քեզ հեա ողբանք իմ հայրենիք եղեսիան
Ու իր տուած գոհերն անտեղ զոր մեր նախնիք չտեսան:

(*) Եղեսիոյ Հայոց քաղեր թրաց քաղերէն բոլորովին անջա-
ն են իր գնուին բաղաժին Արեւմտեան կողմի մեծ մասամբ Հիւս. Արեւ-
մտեան կողմի գնուած բլուրի մը կուէին մոյլ տաւածուած՝ զոր տեղա-
ցիւ «Թէլփսուր» կը կոչեն:

1.

Հոկտեմբերի տասնըփոքին կիրակի օր մ'էր դուարթ
Թաղերուն մէջ կը շրջէին Հայերն լաիկ ու համդարտ .
Ոչ ոք կը զգար թէ որդաթ մը լարած էր թշնամին .
Ինչպէս խաբոյի մը ճարձատող երբ կը փչէ ցուրտ քամին :

Սարաֆ Պողոս անուն Հայ մը , ու արհեստով սակերիչ
Պարկեշտ հայր մը ընտանիքի իր սպրուտտով շատ կամ քիչ ,
Գոհ էր յաճախ իր վիճակէն , որ կանուխէն այդ առտուն .
Եկեղեցւոյ աւարտումէն յետոյ դարձած էր իր տուն :

Իր շուրջն առած ընտանիքին անդամները երջանիկ
Կը վայելէր կեանքի բոլոր վայելքները խաղաղիկ ,
Բայց անդիտակ թէ քիչ յետոյ պիտի անմեղ զոհ մ'ըլլար ,
Ու եդեպիս Հայութիւնը իրեն մահը պիտի լար :

Զինուած թուրք մը իսկոյն գալով կանչեց Պողոսն իրեն մօտ
Պահանջեց որ աչն օրն իրեն շինէ ոսկի մի անօթ ,
Անհամաձայն երկու տարրերն կայծերուն պէս կրակին .
Հրեհհեցին սուգով վշտով անմեղ Հայուն կիրակին :

Թուրքին տուած սուր դաշոյնի հարուածներուն տակ անձայն
Պողոսն ինկաւ , որուն մահը արձագանգեց մի գոռ ձայն ,
« Հատէ՛ք Հայեր » ու վաղեցին կտրիճ հայերն հոն եկան ,
Հաւաքուեցան ֆէտայիներն , Պերճ իշխանն ու թաղական :

Բայց թշնամին ձեռքէ ելաւ օգնութեամբը զօրքերուն
Թնդաց խաղաղ սիրար Հայուն երբ տ'սու իր քաջերուն ,
Յարձակու մը զօրքերուն գէմ օրոնք շուտով փախուցին ,
Մարդասպանը կանակ առած պահականոց մտցուցին :

Հայը կրկնեց իր յարձակումն ուզեց խուժել պահականոց
Ոճրագործը ձեռք ձգելու որ կը պահէր իրեն ծոց .
Սաւիններով դիմադրեց թուրք զինուորը իրեն քաջ .
Ետ մղելով անդէն Հայը մերթ դէպի ձախ ու մերթ աջ :

Երեւոյթը ինչքան յուզիչ ինչքան տխուր էր իրաւ
Երբ մարդասպանն ալ զօրքերուն սաւիններուն տակ մեռաւ ,
Մեծ էր աղէտն Հայուն համար , բոցն էր վառւած կրակին ,
« Զի զինուած Հայն յարձակած էր վրան հակող պահակին » :

Թուրքը կ'ուզէր մուր մը քսել Հայուն ճակտին վրայ ամբիծ
Որ սեւ օրերն արդէն դրած էին խորշումն ու թախիծ ,
Գնել յանցանքն անոր ուսին որ կը կրէր լուծին տակ ,
Չարագուշակ ժամն էր հնչած կատարածին դժնդակ :

Սերաստանեալ Հայուն համար միայն վճիռ մը արդար
Ոճրագործին վրայ եղած քննութիւնը պիտի տար
Կառավարիչն իսկոյն կանչեց Հայ բժիշկ մը աղբաւէր
Յուսալով որ իր երկեղէն սուրի վէրք մ'է պիտ' բռէր :

Ու անձքուէր բժիշկն անվախ շարժւումով մը կը յայտնէր
« Ոճրագործին կուրծքը ծակող թուրք զինուորին սուինն էր »
Ասով Հայը կ'ազատէր ից վրայ ինկող յանցանքէն
Բայց շատ չանցած հէք բժիշկն ալ պիտի զրկուէր իր կեանքէն :

Ուզել տմալ մը ծածկեց Հայոց փողոցները այդ իրկուն
Վերջալստն ալ կտրծեա կուլար իր շողերով տոգոյն .
Ու վշտաբեկ Հայութիւնը դոհւած Հայուն դադաղին ,
Հետեւեցաւ խոր կակիծով ու յանձնեց զայն ցուրտ հողին :

Շուտ մարեցաւ վերջալոյսն ալ իջաւ գիշերն ամեհի
Միապաղաղ լուռութիւն մը ծածկեց թաղերն ու մայի,
Լուսնակն արիւն արցունքն ունէր սեւ ամպերուն քողին տակ,
Լոյսի կայծ մը ալ չէր օծեր Հայուն սենեակն ու հիւղակ:

Հարսնեւորներն դադարեցուցին իրենց երգերն ու խաղեր.
Հոգեւորսուռ եղանակով լացին մահուան ցուրտ տաղեր,
ժանեակին տեղ սեւ լաչակ մը կապեցին հարսն սւ փեսան.
Ոչ սրսկապանն եթերային ոչ առաքաւոր տեսան:

Խուժը մ'Հայդուկներ լաւ մը դիմումած թաղերն ելան այդ գիշեր
Աւա՛ղ, Հայկակ անոնց որոշ անուներն չեմ յիշեր,
Երբոր պահակ գինուորները շրջիլ ելան թաղն Հայոց,
Հնչեց փողը պատերազմի, շողաց սուրն ու կրակ ու բոց:

Յաղթութիւնը տարին Հայերն զօրքերն եղան ցիր ու ցան
Ու պարիսպէն վար իջնելով Հայդուկները հեռացան.
Գացին տեսնել վանքը քաշուող Միսիթարեան Սրբազան,
Յուսալով որ պիտի իրենց խորհուրդներ տար այլազան:

Յանդիմանեց արեւդանը յանդգնութիւնն Հայերուն
Որ այս ծանր յանցանքին դէմ կրնար ըլլալ որ այգուն
Թուրք գնուսն ու վայրի խուժանն Հայոց վրայ յարձակին
Ջարդեն Հայերն, թալլեն ինչքեր, առեւտնագին տղջիկ կին:

Եկուր Հայկակ քեզ հետ ողբանք իմ հայրենիք եղեսեան,
Ու իր տուած զոհերն անմեղ զոր մեր նախնիք չ'տեսան.

Ե .

Տխուր այդ մը ճառագայթեց Արեւելքի սարերէն
Դալկոտ Արփին դոյնն էր առած ծաղիկներու թերթերէն.
Հոտն արիւնի գարշ բոյրով մը կը ծաւալէր, կը վազէր.
Հայերն «Այսօր պիտի ջարդուինք» կ'ըսէին... ո՛հ երա՞ղ էր:

Մահասարսուռ երկիւղի խող որոտումը Թնդացուց
Սրտերն Հայոց ազատութեան կարօտն անուշ պոռթկացուց
Կամ զո՛հ ըլլալ Հայաստանի փառքին համար եւ կամ թէ
Փշրել ճնշող ծանր լուծէ՛ք օղակները երկաթէ:

Վառօղ, դնդակ, սուր Կհրացան այգուն կանուխ լոյս տեսան
Հայկակ այսպէս ճգնաժամ մը դեռ չէր տեսած եղեսեան
Դահանան իր վերարկուն տակ պահած էր գէնքն հզօր
Խորհելով թէ թուրք խուժանը շատ տկար է ու անզօր:

Երբ ժամ չորսին ահաբեկիչ մարթինները գողացին,
Շուկան գտնուող Հայերն իսկայն իրենց տունը վազեցին.
Մզկիթներէն, մէսճէտներէն թափող կրակն ու գնդակ
Ոյժի բոցը կը հրահրէր թուրք խուժանին կործնիչ տակ:

«Գրալլմ շու կեպուրլարը» թուրք խուժանը կը կանչէր
Կարծելով թէ տկար Հայը իսկոյն պիտի նահանջէր
Լոկ փակուելով իր տունին մէջ ու իր գէնքը վար դրած
Միայն իր սեւ բաղդին պիտի համակերպէր երկիւղած:

Սրտաւնդող այս խօսքերէն խուժանն յառաջ կը վազէր
Ու տեսնելով կատարումն իր տենջանքին որ կ'երազէր,
Հայուն բաւոր հարստութիւնն իրեն պիտի մնար ալ.
Նոյն իսկ կ'ուզէր անոր տանն ու ընտանիքին տէր ըլլալ:

Հայերն իսկոյն թաղերուն մէջ ամուր դիրքեր բռնեցին
Նստ անշան դէնքերով իսկ խուժանը ետ դարձուցին .
Քաջ ֆէտային հրացանը բնաւ գետնին չը գրաւ ,
Որուն առջեւ ետ կը մղուէր վախկոտ թուրքը անիրաւ :

Այս գիմարող Հայուն յամառ սյոյնն թուրքը կատաղի
Կռուէր մարեւ տըրող կիրքը իր բարկութեամբը լեզի .
Յարձակելով աւար առաւ խոնու թնիքը Հայերուն .
Ու շէնքերն ալ ճարակ տուաւ խալ հրդեհի բոցերուն :

Հայուն սյոյն տկարացաւ Արեւմուտքի Գիրքերէն
Զի թշնամին վար կը խուժէր թշտուրի բլուրէն ,
Խիւս Գիրքերը չէին կրնար թողուլ Հայերն քաջարի .
Կենաց մահու պայքար մը կար թշնամւոյն գէմանարի :

Բայց Հայն ալ իր տկար գէնքով իր վրէժը կը լուծէր .
Ու յուսահատ քաջութեամբ մը թուրքին կիրքը կը յուզէր ,
Գիտի գիտի իրաւ գիղղուած արիւնը լիճ կը դառնար .
Նահատակուող Հայերուն չափ թուրքին կողմէ գիտի կ'իյնար :

Անհաւատար էր կռիւը տփ մը Հայուն դէմ . սակայն ,
Թուրքին սյոյն խորտակող Հայն իսկոյն վաղ կամանադ ան ,
Պիտի պարտուէր իր դիրքին մէջ անպաշտպան ու տկար .
Բայց պայքարը կը ստատկանար ուժգին թափով մը երկար :

Իր տունին մէջ նստող Հայը հրացանն առած իր կուրծքին
Գնդակներով կ'ողջունէր միշտ վաշտադ իստմանը թուրքին .
Ղժղժ ումը դնդակներուն , շիւհիւնը սուրբուն ,
Կրակի բոցով կ'օժէր տանիքն ու թաղերը Հայերուն :

Ձախողեցաւ թուրքին ծրագիրն հզօր Հայուն սյոյնն տակ
Պարտուելով ետ կը մղուէր ամէն կողմէ բովանդակ ,
Հաղիւ երկու թաղերուն մէջ կրցաւ գործել իր նախճիր .
Յաղթութիւնը մնաց Հայուն ... թուրքին յանցանքն ու ոճիր :

Արեւին հետ անհետացաւ մեր թշնամին տիրաւէտ
Իր գիտիներն հաւաքելով առաւ տարաւ իրեն հետ ,
Իսկ Հայերուն գիտիները կը մնային դեռ անթաղ
Զի զօրքերէն պաշարուած էր Հայոց բոլոր տունն ու թաղ :

Այս առաջին կոտորածէն Հայոց կողմէ բովանդակ
Խնկած էին երկու հարիւր անմեղ ու քաջ նահատակ ,
Քահանաներն տարին դառնալ փոսի մը մէջ գիղղեցին ,
Մայրեր , քոյրեր սղբով կոծով Հայ տունները լեցուցին :

Եկուր Հայկակ քեզ հետ ողբանք իմ հայրենիք Եդեսեան
Ու իր տուած զոհերն անմեղ զոր մեր նախնիք չտեսան :

2 .

Արեւնաների վեջալուսը վարդերուն դող մարեցաւ
Տերեւներուն մէջ սգացող թռչնոյն երգը դադարեցաւ ,
Ամէն գիշեր ժպտող լուսնակն այդ իրկունը սուգ առաւ
Յողմած Հայը իր արիւնոտ սուրը արտեանը դրաւ :

Թաղերուն մէջ ալ դադարած էր երթեւեկը Հայերուն
Որոնց տարած յազմանակը մեծ վիշաւ մընէր թուրքերուն .
Որոնք օրջուի ուրախ էին իրենց տարած աւարէն
Նոյնքան տրտոււ ու արտափած Հայուն դէնքէն ու սուրէն :

Պաշարուով կուռ շղթայ մը հիւսած էին Հայուն շուրջ
Թուրք զինուորներն հակելու միշտ շարժումները Հայուն լուրջ
Որ ալեւս պաշարուած էր ու չէր կրնար խզել զայն,
Իրեն համար սահմանուած էր բանտ ու աքսոր, մահ միայն:

Թուրք աղաներն ու պէյերը, միւլթասարըքն ու լիվան
Սէիտ Ահմէտի հրաւիրելով ուղեցին անոր մէկ Փէրլիան
Սօֆիաները հաւաքուելով նորէն ժողով կազմեցին
Իսլամուլթեան Դրօշակին յաղթութիւնը ուղեցին:

Յարձակումով կարելի չէր այդ յաղթանակն ստանալ
Անհաւատար արաբներն մէջ հարկաւ Հայն էր որ դարձեալ,
Պիտիլտանէր յաղթանակը իսլամութեան Դրօշին դէմ
Բայց գողցես թէ անտէր Հայուն բողոքն ալ կ'ըլլար միշտ դժխեմ:

Բռնի կերպով թրքացնել եւ կամ ընել տարադէր
Այսպէս քնքել Հայուն ոյժը այս էր թուրքին ծրագիր.
Հրաւէր ելաւ պաշտպանելու քաղաքն յանուն կրօնի
Ի՛նչեքներու զգեստ հագան Բիւրտն ու Արաբ վայրենի:

Երեքշաբթի այդուն կանուխ երբ վարդապետն միջնադին
Յուրքերն հաղիւ կ'երփնեցիւ շիթերն շողին ու շողին,
Թուրք զօրքերը մէկիկ մէկիկ Հայոց տունները մտան.
Դրպանեցին ոսկի, արծաթ ուր որ տեսան կամ գտան:

Չորեքշաբթի առտու զօրքերն գտան Բօ իշկն Հայասէր(*)
Գնդակով մը մեռցուցին զայն որ «սուխն վէրք մ'է» ըսեր
Ապա պարան մ'անցնելով դիակնացած ոտքերուն.
Փողոցներէն քաշեցին զայն նախատինքով օրն 'ի բուն:

(*) Հեղինակին եղբայր:

Հաշտութեան կամ աղատութեան պատրուակին տակ խնդրն
Յուլացուցին իրենց վայրագ ու մոլեռանդ ներքին գոյն,
Հայ իշխաններն ու հարուստներն բռնի կերպով բանտ տարին.
Ու մնացեալ Հայերուն ալ գլխուն ձերմակ փաթեցին:

Ստիպեցին որ Հայերը եբր հաշտութեան նշանակ
Պարզեն իրենց տուններուն վրայ մէյ մէկ ձերմակ դրօշակ.
Հաւատացեալ թուրքերուն պէս պէտք էր կանչել սէլալաթ
Յրն հինգ անգամ «ապտէսթ առնել, նամազ ընել» մանաւանդ:

Հայ քաջերով, իշխաններով լեցուն էր բանտն ու զնտան
Որոնց տխուր նայուածքն տակ կ'անդրադառնար իրական
Մահուան պատկերն սրտակեղծ կը խռովէր ամէն ոք
Խոշտանդումը կ'ստուարանար Հայուն անտէր ու անոք:

Հարիւր քսանի չափ Հայեր(*) ամբաստանուած թուրքերէն
Անլուր, անհիմն զրպարտութեամբ ու ստուգեամբ անօրէն,
Թէ ֆէտայի գաղափարով եբրեւ զինուոր մարդուած,
Թուրք զօրքերու զօրանոցին չորս կողմէն ներս են խուժած:

Ու սկսան խոշտանգելու այդ Հայերը ամէն օր
Որպէս զի դէթ ճարահատեալ տառապանքէն ահաւոր,
Հայոց ներքին կազմակերպման մասին աղօս լոյս մը տան.
Որովհետեւ քարդին օրը զինուած Հայեր շատ գտան:

(*) Այս հարիւր քսանի չափ Հայերէն գրեթէ երեսուց, երկուրդ
չարդէն յետոյ կառավարութեան կողմէ ցկեանս Ափրիկեան Տրիպոլիս
սխտրման դասապարտեցան ուր ասան չորս քարի տառապելէ յետոյ
Ասմանայրութեան շնորհիւ ազատեցան, բայց երեսուն ընթանիւ աւ-
դէն փնայած էր:

Քահանաներն ու իշխաններն առաջնորդին դիմեցին
 Խնդրելով որ գլխի իրենց տառապանքին ու լացին,
 Գլխի աշխարհի տրեւանքուն որոնք 'ի զուր թափուեցան
 Ինքն ալ պահ մը բարձրացնէ աղդու բողբոք. արդար ձայն:

Թէ ոչ մնացած Հայերն իսկոյն սուրէն կրակէն աւելի
 Սովէն պիտի մեռնին թէ որ յոյսի կայծ մը չփայլի,
 Ազատութեան անուշ ձայնը թող անտիէ վիշտն ու սուգ,
 Ալ բաւ է որ անմեղ Հայր թափէ աշխարհն արտասուք:

Սրբազանը իր հետն առած Միս Նաթըգն (*) ալ միասին
 Հայոց համար դարման մ'ընէ կառավարիչին քով գացին
 Բայց կոշտութեամբ մերժեց անոնց պաղատանքի ձայնն արդար
 «Հայոց համար արդիւրած է հեռագիրն ու թղթատար»:

Եկուր Հայկակ քեզ հետ ողբանք իմ հայրենիք եղեւիտն,
 Ու իր տուած զոհերն անմեղ գոր մեր նախնիք չտեսան:

80

(*) Այս Ամերիկացի օրհորը 1892ին ի վեր իբրեւ միսիոնարուսի
 եղեւիոյ մէջ հաստատուած ըլլալով 1895ի ցարդերուն աւելն մեծ դեր
 կատարեց իր ծանօթ բարեսութեամբ. Էւ միեւնոյ այսօր իր բնօրին ե-
 ղեւիոյ մէջ ուրիշ հարիւր որբւայրիներ իրենց օրական սպրտասք կր
 նայրայրեն:

12.

Պաշարուամը կը խառնար, կը ժպտէր թուրքը դաժան
 Հայոց տուններն դարձած էին տխուր բանտ մը կամ զնտան
 Հառաչանքին ու արցունքին ընկերացող երկնեւանդ
 Գէպերն իսկոյն մեղ կուտային մէյ մէկ տանջանք. տառապանք:

Ոչ ժպտի թոյլ շեշտը կար հայուն դէմքին վրայ չոր
 Այլ լոկ ջարդին, կրակին նովին սեւ թափեծը հրատուչոր.
 Սգաւոր մը յաւ հոտնի որ չունի մէկ սփոփանք.
 Չկար քերթող մ'որ նուիրէր անոր վշտին երգն ու յանգ:

Քառասորեայ պաշարման մէջ բոլոր ցաւին, հոգին հետ
 Իւրաքանչիւր Հայն իր համեստ ընտանեաց գող սիրաւէտ,
 Ունեւոր մ'էր մշտամրմունջ կամ ձգնաւոր մը վայրի,
 Որուն սիւտը իտէտլի մը ձառագայթովը կ'այրի:

Իր տանը մուրհակներն առաւելն մէջ տխուր
 Տաճարի մը ուրուագիծը կ'արտացոլար թաքթ արուր,
 Ազատարար Աստուծոյ մը նուիրուած երգն ու նուագ.
 Հայուն օրոքն թուչող աղօթքն աչքէն կ'առնէր թաց կայլակ:

13

Գուցէ իրեն վրայ ճնշող բարդ մեղքերու արդիւնքն էր
 Որ իբրեւ մեծ աղաւալ մը պէտք էր կրէր ու քաւէր,
 Այս էր միակ միեւնոյս արանքն աւելն Հայու անդիտակ.
 Որ միամիտ անկեղծութիւն մը կը խայտար կուրծքին տակ:

Տիգրանակերտ, Մուրթիա եւ շրջակայ քաղաքներ
 Որոնց տուած աշխարհ անմեղ զոհերուն տաք արիւններ
 Թուրքին ժահրոտ սուրէն տակաւ կ'առուակէին մշտահոտ
 Բայց եղեւիոյ դժբաղդ. Հայը անդիտակ էր դեռ... ամսոս:

Թուրք պէյերն ու կառավարիչն համախորհուրդ շինեցին
երկարաշունչ երկունքով մը ծրագիրը մեծ քարդին ,
Հաշտութեան մը համար պէտք էր հաւաքել նախ զէնքն Հայուն .
Որ կարող չէր դիմադրել տիրող սովէն՝ Թշնամուսին :

Խաղաղութեան սերոյն համար զոր լոկ Հայը կ'ըմբռնէր
Հայ իշխանը իր երկիւղէն անկեղծութեամբ կ'ընդունէր ,
Զէնք յանձնելու հրամանն՝ իբրեւ միջոց մը կեղծ հաշտութեան .
Հաւատարմով թէ Թուրքերն ալ իրենց զէնքերն պիտի տան :

Հսկայ պատրանք մ'էայր խաբող . երազ մը սին ու յիմար
Զէնքը տալով Հայը կ'ըլլար Թուրքին ձեռքը որ մ'յարմար .
Զիկար մէկը որ կռահէր այդ անգութ դաւն ու ոճիր .
Զոր շատ չանցած Թուրքը նորէն պիտի գործէր իր նախնիք :

Հայ իշխանը կը համոզէր Հայը որ իր զէնքը տայ
Երբ Սուլթանը ալ կը ներէ . իրենց վրայ կը գլխաւոր ,
Ինչո՞ւ անոր պաշտպանութեան չ'յանձնուիլ ամէն օր
Քրքայական գթութիւնը մերժել մեղք մ'է ահաւոր :

Հայ քահանայն Աւետարանն առած ձեռքը դռնէ դուռ
Կը պտըտէր մրմռալով իր համոզմամբ տրտմալուռ
«Հայուն միակ փրկութիւնը . անգառութիւնը միայն
Կիրականանայ իր զէնքերը տալով անխօս ու անձայն» :

Խեղճուկ հայը շուտ համոզուած քահանային խօսքերէն
Անկեղծ օգուով կուգար յանձնել իր տան զէնքերը ամէն ,
Զէնք չունեցող հայը նոյնիկ զէնք մը դնել պարտք կ'ըզար :
Յուսալով օր զէնք մը տալով փրկութիւնը շուտ կուգար .

Թուրք ու զնչու բեռնակիրներն Հայուն զէնքերն կրեցին
Ըս իր կեանքը պաշտպանող Հայն իր ոյժէն զրկեցին ,
Կառավարիչն անուգորոյն , արիւնարբու հրամատար
Կը խնդային հայուն վրայ որ իր զէնքերը կռտար :

Աւա՛ղ , Հայկակ , մնաց Հայը բոլորովին անպաշտպան
Ինչպէս հոտ մը սովալլուկ գայլերուն մէջ ցիր ու ցան ,
Ինչպէս անմեղ ու թեւազուրկ թռչուն մ'ահեղ արծուին ձեռք
Որ կը ծծէ արիւն անոր ու կը թողու կմախքը մերկ :

Քառանքորեայ պաշարման վերջ Հայն իր տունէն դուրս ելած
Տխուր , տրտում կը նստէր իր խանութին մէջ թալլուած
Ասով պահ մը կը համոզուէր թէ վախնալու բան չիկայ .
Իրեն տրուած ազատութիւնն ալ կը տեւէ մշտակայ :

Ո՛հ խաբուած էր Հայը այսպէս երեւոյթէն լուսաշող
Տրտմութեան տեղ թոյլ ժպիտ մը ունէր դէմքը իր շէն շող
Վայրկեհանախ այդ սին յոյսէն իր խաբուիլը չէր գիտէր .
Ու կը սիրէր իր Թշնամին օր փոխարէն զինք կ'ստէր :

Ահեղ քարդին մեծ վայրկեանը կայծակի պէս կը շանթէր
Որուն ուժդին հարուածն իսկոյն Հայուն յոյսը կը քանդէր
Հայ իշխաններն կը կարծէին թէ հաշտուած էր Թուրքն արդէն ,
Զղջալով իր պարտութենէն առջի ձախարդ կարճ քարդէն :

Երազիրը կազմուած էր Հայ քարդելու մեծ գործին
Նուիրական պարտք մըն էր գողցես Թուրք համոզման մտացածին .
Արիւնարբու Քիւրտն ու Արաբ կ'սպասէին այդ օրուան ,
Զոր Արեւը երկունքով մը կը ծնէր մեծ օրն մահուան :

Եկուր Հայկակ քեզ հետ ողբանք իմ հայրենիք եղեւսին ,
Ու իր տուած զոհերն զոր մեր նախնիք չ'տեսնան :

Ը .

Պաշարումի օրերն եղան տարիներու չափ երկար
Որոնց այնքան սեղմ շղթայէն Հայր ալլելու չէր տոկար
Իր տառապանքն ալ չէր բաւեր զոր թուրքը միշտ կ'ստեղծէր .
Զրպարտութեան շրջանակ մը արդէն իր շուրջ կը յաճէր :

«Հայերն յանկարծ մեզ քարդեցին , թուրքն էր ըսած Համիտին
Պղծելով վեհ սրբութիւնը , մեր մզկիթին . մէոճիտին ,
Դերի տարին մեր կիները , թալլեցին մեր ինչքն ամէն
Ձնջուած ենք երբ օգնութիւն մը չը հասնի Ձեր կողմէն» :

Գաղան Համիտն մեծ պաշտպանը իսլամական կրօնքին
Ունկնդրելով աշխարհաւեր զրպարտութեան իր աղբին ,
Որուն կիրքը գոհացնելով վերջին օրերն պաշարման ,
Բանաջորս ժամ Հայ քարդելու տուաւ ահեղ հրաման :

Այս բերկրառ իթ լուրը իսկոյն ոգեւորեց թուրքերուն
Վեհոտ սիրան տնմիջողէս զինուելու դէմ Հայերուն
Շատ կանուխէն ցեղապետներն եղած էին կանխահոգ
Պատրաստելով դէնք ու զինուոր՝ զոր չէր դիտեր գեռ ոչ ոք :

Հրամատարն հրամայեց թուրք զօրքերուն որ իսկոյն
Պատրաստուին դեկտեմբերի տանըվեցին վաղ ալդաւն
Երբ որ լսին պատերազմի փողին ձայնը սրտաթուկ
Թող գրոհ տան Հայոց թաղերն անվեհեր ու դունդադունդ :

Հայ իշխաններն քահանաներն նստած անհոգ միասին
Կը խորհէին իրենց կեանքի հաճոյքներուն վրայ սին .
Անգիտակից ու անհաւատ կը դիտէին թուրքերուն
Հայուն անուան ու գոյութեան դաւաճանող գործերուն :

Դեկտեմբերի տանըվեցին շաքար տաւու ժամ հինգին
Կայծակնացայտ շանթ մը սկսեց կապոյտ դէմքը երկնքին ,
Պատերազմի փողը հնչեց թնդաց Հայուն սիրտը հէք
Ահնդադոչ դուռաց մարթին , բոցը կեղիչ ու բէկբէկ :

Հրամատարն «Յաւաջ» գոչեց Արեւմուտքի բլուրէն
Խուժան թուրքը զօրքերուն հետ շարժիլ սկսաւ ուժգնօրէն ,
Բերդին կողմէն վար իջնելով Արեւմտեան կողմն անցաւ
Անդէն Հայուն անպաշտպան թաղերուն մէջ միսուեցաւ :

Կացինաւորն առաջ կ'երթար նախ կոտորելու դուռը տան
Իողոր Հայերն ստորերկրեայ խռոջներուն մէջ մտան ,
Ազա կուգար մարթինուոր քէտիֆ զինուորն անվեհեր ,
Դնդակներու տարափով մը կ'ողողէր օդն ու այեր :

Հիւսիսէն ու Արեւմուտքէն քարդն սկսաւ միահամուռ
Դառնուելի պէս Հայն իր մթին մառանին մէջ նստած լուռ
Արհաւիրքով կ'սպասէր որ թուրք խուժանին սուրին տակ
Յօշոտուելով ճապաղիքին մէջ գալարուի իր դիակ :

Տանիքներէն փախչող Հայը գնդակներէն զոհ կ'ըլլար
Հաւաքելով մայրն իր որդին , կինն ամուսինը կուլար ,
Ողբ ու շիւտն , լաց ու արցունք կեանքի անէճքն ու բողոք
Որոնց տուջիւ չէր ընկճուեր քարացած թուրքն անողոր :

Կացիններով կը կտրէին Հայուն տան դուռն արտաքին
Ինդճուկ Հայը գառնուելի պէս կը մորթէին մոլեգին .
Կամ գիտապատ կը ձգէին գնդակով մը մարթինի
Ընդգիմնացողն կը չարչարուէր հարուածին տակ կացինի :

Լոկ ծերունի կեներն ազատ էին սուրէն ու կրակէն
Որոնց արիւնն ալ կը ցամքէր ցրենց թոշնած երակէն
Երբ սարսափով կը դիտէին մահը իրենց սիրելիներուն
Որոնց փոխան իրենք զոհուել կը տեսնէին օրորուն :

Դիտէ Հայկակ կայինաւորն ահա կտրեց կացինով
Երկաթեայ դուռ մ'այնքան ամուր ուր խուճեմ մ'հայեր երկիւղով
Իրենց մահուան կ'սպասէին , երբ խուճանը ներս մտաւ
Ութսուն դիակ փռեց դետին ու ճոխ աւար մ'ալ գտաւ :

Ուրիշ տուն մը հարիւր Հայեր գաւեթին մէջ հաւաքուած
Երբ խուճանը սէլովաթներ կանչելով հոն էր հասած .
Իսկոյն մտաւ այդ տունէն ներս քաշեց մարթինն ու կացին
Հարիւր Հայերն ոչխարի պէս մորթուելով զոր գացին :

Երեսասարդ հինգ եղբայրներ իրենց հօր հետ քովէ քով
Ազատտանած իրենց տան մէջ կ'սպասէին անձկանքով .
Իրենց տխուր ճակատադրին հասաւ խուճանը ահա
Մորթեց զանոնք մէկիկ մէկիկ իրենց մօրը ծունկին վրայ :

Ահա Հայկակ երեք քաջեր տանիքի մը վրայ կեցած .
Ուր թշնամին իրենց տան դէմ ահել կրակ մ'է բացած ,
Որուն վրայ քար նետելու պահուն հասաւ մի գնդակ
Մէկէն ծակեց լանչքն երեքին . քաջերն եղան ցուրտ դիակ .

Հայոց թաղին մէջ բնակող Քիւրտ տանուէր մը անգութ
Դրացի Հայերն աղատելու պատրուակով շուտովոյթ
Իրեն դիմող Հայերն իսկոյն իր գաւեթին մէջ լեցուց
Խուճեմ մը թուրքեր ներս բերելով խեղճ հայեր դիակնացուց :

Երկու եղբարք կտրած գեղարդ մ'ու գուլ թուր մը 'ի ձեռին
Մեծ քաջութեամբ երկար տան թուրք խուճանին դէմ դրին ,
Իսկ վերջապէս պարտուելով մէկէն գետին փռուեցան .
Որոնց կարմիր ճապաղիքներն փողոցին մէջ նետուեցան :

Գաւեթներէն հեղեղի պէս արիւնը դուրս կը վազէր
Վերաւորին հռնդիւնը ողջ սրտերը կը յուզէր ,
Մեռեալներուն վրայ ինկող մայր կամ քոյրը շատ անգամ
Անոնց աչքող սիրոյն համար կը զոհուէին ինքնակամ :

Աւաղ , Հայկակ , քաղաքն ամբողջ բոցերուն մէջ կը մնար ,
Մաթերուն վրայ դիակներուն արիւնը կը թոնձրանար .
Հոս աչքած մը , հոն մորթուած , գլուխ , մարմին , ճապաղիք
Սուրէն , կրակէն՝ ածխացած են փորոտիքներն ու աղիք :

Ահա . հրդեհն ոչնչացուց յետուն Հայեր միասին
Ահա , թուրքը բռնաբարեց պառիւ կնոջ ու կոյսին .
Հարուստներու տուներու մէջ դիակները բրգացած .
Տեղ մը վաթսուն , տեղ մը ութսուն նոյնիսկ հարիւրն են անցած :

Շատ մը հայեր իրենց վախէն թուրքին կրօնքն ընդունած
Դուռնանքի մրմունջէն վերջ ոչխարի պէս են զոհոնած ,
Իսկ շատերն ալ գէթ ըլլալու մարտիրոս կամ նահատակ .
Հայհոյելով մորթուած են անգուլ թուրքին սուրին տակ :

Հոս կիները տանգուած են , հոն կոյսերը պղծուած
Չարդող աչքող թուրք խուճանին սեւ կիրքին տակ բոցարծարծ ,
Մին կը ջարդէ , միւսը կ'այրէ , ուրիշներ ալ կը թալլին ,
Իրենց պետին ու Համիտին սէլովաթներ կը կանչեն :

Արիւնաների վերաւորներն ձայն հանելուն պէս յանկարծ
Վրայ համառ ուրիշ խումբ մը մէկէն կուտայ իր հարուած
Քիւրտն ու Արաբ, Թուրքն ու Գնչու իրենց անվերջ խումբերով,
Ջարգեն, Կ'ալբերն, կը կողոպտեն կայիններով, սուրերով:

Մինչեւ իրիւն Հայոց երեք թաղերն ալսպէս փծացան
Բոլոր տուններն դիակներով ու արիւնով լծացան.
Նկուղներուն խորը պահուած քանի մը ողջ Հայերն ալ
Կրնէրուն հետ սկսան իրենց մեռեալը լալ ու ողբալ:

Թուրք խուժանը արեւս յոգնած սրբեց իր սուրն ու մարտին
Ուրախ սրտով գնաց իր տուն ձոխ աւարով թանկաւին
Զինուորներու կուռ շղթայ մը նորէն սեղմեց թաղն Հայոց
երկու հազար նահատակներ ծորերով իրեն ծոց:

Եկուր Հայկակ քեզ հետ ողբանք իմ հայրենիք եղեսեան.
Ու իր տուած զոհերն անմեղձ զոր մեր նախնիք չտեսան:

Թ.

Թոնուտ ամպերն եկան շուտով թաղելու սեւ մութին մէջ
Աւազաստրէ տուտներու արծառու կայծերն լուստուէջ.
Ու իրենց գորշ ծուէններէն բոցեղ կայծեր դուռս բերին
Հրդեհելու դալկոտ լոյսը հայուն մարած լամպարին:

Հէք մայրերուն աչքերուն մէջ յորդ արցունքն էր քարացած
Խուռ շիւանը կ'արձագանգէր նկուղներուն խորը ցած,
Մայրն իր սրդին կը փնտռէր, քոյրն իր եղբայրը կուլար,
Արիւնաքամ դիակներուն մէջ արդեօք ո՞ղջ կը մնար:

Հարաւային թաղերուն մէջ ողջ սնացած Հայերն հէք
Անգիտակից տհեղ ջարդէն, լսի երկիւղէն սրտաբեկ.
Իրենց կեանքի վրկու թիւնը ձեռք բերելու ալք իրկուն.
Որ հաւատքի բոցեղ կայծ մը դեռ կ'օծէր խորն իրենց հաբւոյն:

Կարծելով թէ եկեղեցին կրնար ըլլալ գէնք մ'հակայ
Որուն թանձր սրտերուն դէմ գուցէ թուրքը չը տակայ,
Ուր պաշտօնաւոր Մատթէի մը պատկերը կար սրբաշուք.
Որ կարող էր յաղթել թուրքին, սրբել վիշտն ու արտասուք:

Ամէն կողմէ եկեղեցի գնալու մեծ տենչ մը կար
Երբ որ սուգի գիշերուան վերջ կարմիր արեւը կուգար.
Արթնցնելու խուժանը որ արեան հոտէն դեռ խաղաղ
Վարդ երազով Հայ կը ջարդէր իր քունին մէջ միապաղաղ:

Արշալոյսը նորէն դուռ թուրքին ձեռք սուրն ու կրակ
Նորէն մալու ալք վսմակը Հայոց թաղերն աւերակ.
Նրջապատեց եկեղեցին, քանդեց պարիսպն արտաքին,
Նորէն թնդաց դժբաղդ հայուն կիսամեռ սիրտն ու հողին:

Ու այս անգամ Հիւսէյն փաշա, հաճի Պէքիւր, հաճի Մէհմէտ
Հալիպալի Քըդայ աղա(*), ինչպէս նաեւ Աէխ Սհմէտ
Անձամբ խուժանն հրահրելով եկեղեցւոյն դռնն եկան
Դիմալով որ ներսը սրահած երկու հազար Հայեր կան:

(*) Եղեպոյ թուրք պէյեր որոնք զարդր պահուսէլիցի:

Եկեղեցւոյն դռներն խփոյն կայցիններու հարուածէն
Խորտակուեցան ուր մնացին Հայերն անդօր աւ անդէն,
Աղեկաւոր աղաղակներ, ողբ ու շիւան, լաց, արցունք,
Արեան ուղիւր կը թանձրանար մարած էին մօմն ու խուռնի:

Խուժանէն խուժք մը կը ջարդէ, խուժք մը կը թալանէ տմէն բան
Յարդ քարիւղի լճացման մէջ դիակները կը ծփան,
Խուժք մը թուրքեր սեղան ելած կը ծաղրեն երգ, պատարագ,
Ուրիշներ ալ կը պատրաստեն ահեղ խաբոյժն ու կրակ:

Մին Սրբութիւնը կը պղծէ, ուրիշ մ'էզան կը կարդայ
Ու տիրամօր պատկերին դէմ տուրի հարուած մը կուտայ,
Ո՛հ, կերքերը մարկէն վերջ հսկայ բոցը կ'երկարի.
Նախջերանի(*) եկեղեցւոյն պէս տաճարը կը վառի:

Կը ճենճերին իւղն ու արիւն, դիակները կ'ածխանան
Քիւրտն ու Արաբ, թուրքն ու Գնչու խօլ երգերով կ'ուրախանան
Վերնատունէն յդի կիներն անէքծով թուրքը կ'ատեն
Ու յուսահատ ինքզինքնին բոցերուն մէջ կը նետեն:

Վահման ապա կը յարձակի կոյսերուն վրայ գեղանի
Ուզածին չափ գերի առած քաշելով տուն կը տանի.
Սէխա Ահմէտն իր հարուածը զմէլիով մը կուտայ,
Նոյնիակ կոյր թուրք մ'հայ մը մորթած արքայուլիւնը կ'երթայ(**):

(*) 704ին Արաբացի Կոմ կամ Գաթա ոսիկանը խալալախա-
բական պատերազմով մը Հայ նախարարներէն 800 հոգի Նախիջևանի եւ
400 հոգի Խորանի եկեղեցիներուն մէջ վախկնդ պրեկ զանոնք (սեւ Ղե-
ւոնդ պատմիչ. հմմտ. Հ. Ղ. Ալիբանի Յուշիկի հայրենեաց հաս. Բ.):

(**) Խուժանը բմահանոյժի համար երեսասարդ հայ մը բոլորո-
վին իւր բուրի մը առջէւ պառկեցնելով անոր ձեռքով մորթել կուտայ:

Վեց քահանայ մարթնեցան ու երկուքն ալ վիրաւոր
Քսաներկու երեսփոխան Հայ իշխաններն ձիշգ այսօր,
Եկեղեցւոյն մէջ ալրեցան կամ իրենց տան մէջ մեռան.
Ոչ պատանք մը եւ ոչ դագաղ. գերեզման իսկ չունեցան:

Ու մնացեալ թաղերուն մէջ այսօր մինչեւ երիկուն
Հայկակ, թուրքը ձանձրոյթ չդգաց, չ'եղաւ խոնջած ու նկուն
Նորէն ջարդեց Հայ քաջերը, գերեց կիներ ու աղջիկ
Որոնք գացին իրենց բաղդին ետեւէն լուռ ու մնջիկ:

Նորէն տուններն վաթտուն, ութտուն հարկեր ու հարկեր քսան
Դիակներով ու անխաղած ճապողիքով բրգացան,
Չորս գինուորով շքեղատուած հարուստ Հայու մը տան մէջ.
Երեք հարկեր Հայեր միայն պաշտպանուեցան մինչեւ վերջ (*):

Եկեղեցւոյն շուրջը գտնուած թաղերուն մէջ մարդ չմնաց
Որոնց մահուան վրայ ոչ ոք թափեց արցունք, ըրաւ լաց,
Ու քոսա տուն անդամներէ բաղկացեալ մի ընտանիք
Աճիւն դարձու ու չմնաց ոչ մէկ տղայ ոչ աղջիկ:

Արիւն, կրակ թափող օրը դողցեա դիտմամբ կ'երկարէր
Արիւնալից տոգոյն արիւն ամպերուն գող կը մարէր.
Թուրք խուժանը դեռ կը թափէր ահեղ շանթը իր կերքին
Հայ մ'աւելի սպաննելով և ուրախանար իր հոգին:

(*) Չոր զատիկ գինուորական հայրաքիչ Գրիգոր էմ. Այվազ-
եանի տուն, որ այս ատեն հարիւր գինուորի հետ եղեւիս գնուելով
իր տան պանպաղութեան համար հարկաւարակն կողմէ չորս գինուոր
գնորմու եղաւ իրեն:

Երեկոյն փողը հնչեց ալ դադարած էր Զարդն ահեղ
Բայց խուժանը չէր յազեցած դեռ կը Զարդէր ամէն տեղ •
Հայ զոհերուն թիւը արդէն վեց հազարի էր հասած •
Դեռ ոչ մէկ տեղ այսքան անդուլթ Զարդի հարուած մէր տեսած :

Երկուշաբթի կէսօրէն վերջ մերկ, կիսամեռ ու տնձայն
Արիւնաբաւ հայ խլիականքն նկուղներէն հանուեցան
Հրդեհներու ու արիւնի ճամբաններէն քալեցին •
Ու իրենց տան ու դաւակաց վրայ լացին • ողբացին :

Թոր կակիճով ինքզինքնին դրին նորէն Թուրքին ձեռք
Գացին մանել մզկիթներն ու պոնդ ոկնեքը նոթի, մերկ,
Մուրացիկի պէս ձեռք բացին Զարդող • թալլող ու անգուլթ
Թուրքին առաջ՝ որ չորարեկ հաց մը տալով կ'ընէր գուլթ :

Տանըհինգ օր այսպէս Հայը յաճախ լացաւ ու մուրաց
Մինչեւ որ իր տուներուն մէջ արիւն, դիակ չմնաց,
Վարձկան գնչուն ու հրէան պարաններով քաշեցին •
Այդքան դիակ ու ճապաղիք փոսերուն մէջ լեցուցին :

Խեղճ ու թշուառ Հայը դարձաւ իր թալլուած տանին ծոց
Զաւակներէն ու ինչքերէն զուրկ • յաւատհատ, որտախոց
Որո՞ւ պիտի դիմէր արդեօք • որո՞ւ ցաւը պիտի լար •
Իր սիրելւոյն ու ինչքին տեղ ոչ մէկ դարման մը կ'ըլլար :

Երկու տարի պիտի քաշէր սեւ տառապանքն յոգնաբէկ
Թուրքէն առած իր աւօրեայ ցամաք հացով չորարեկ,
Միս Շաթըգի(*) օգնութիւնը եթէ վրայ չ'հասնէր,
Գուցէ մնացած Հայր շուտով հիւժէր նոթի ու մեռնէր :

Հայուն Դատր տեսնել պէ՞տք էր • — կեղծ ձեւի մը տակ հարկաւ —
Րէտիֆներու երկու վաշտ զօրք թիկնապահի մ'հետ եկան
Եւ դարձնելու համար Հայուն կողոպտուած ինչքն ամէն
Կաշառուեցաւ թիկնապահին ալ կառավարչէն • պէյերէն :

Ու գաւաթ մը քուրի նման խոնց Համիտը Հայուն
Կարմիր արիւնն ու ճապաղիքը վեց հազար զոհերուն •
Եւ կամ յաճախ բաղնիք քրաւ իր ելլողի բարձունքին,
Ու թմրեցաւ լճացման մէջ հէք մայրերու արցունքին :

Աւա՞ղ, Հայկակ, պարկեշտ Հայը միշտ դարձելով յամբօրէն
Շահեցաւ իր կորսնցուցած հարստութիւնը նորէն •
Իր քարդուած զաւակներս ն տեղ նորերը լոյս տեսան •
Թող միշտ սարժի իր անցեալով ու իր փառքով եղեսիմն :

Վ. Ե. Զ.

(*) Այս պատմական օրոորդ Ամերիկայէն Եւ Եւրոպայէն բերել
տուած 15000 լիւրայի չափ օգնութիւնով մը կ'ըցաւ բաւական աւելն Եղե-
սիմ պղծեալ Հայութիւնը կեանքի :

100

100

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0431263

6723